

Edebî Eserlerin Aynasında Balkan Savaşları ve İslâm¹

Ömer ÇAKIR²

Özet

Türk edebiyatında Balkan Savaşları(1912-1913) ile ilgili yazılan bazı şiir ve hikâyelerde “Balkan Savaşları ve İslâm” bağlamında ele alınabilecek unsurlarla karşılaşmak mümkündür. Bu çerçevede; Balkanlarda yaşayan Osmanlı vatandaşları içinde katliama uğrayanların Müslüman oluşu, Balkan ülkelerinin bu savaşa bir haçlı anlayışı ile bakması, Müslümanların savaşa bakış açısı, savaş sırasında İslâmî hayat ve söylem, Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki münasebetler, askerlerin savaşa teşvikinde dinî kabullere yapılan göndermeler ve daha pek çok unsurun edebî eserlere aksettği görülmektedir. O sebeple bu yazıda savaş sırasında yayımlanmış bazı şiir ve hikâye örneklerinden hareketle “edebî eserlerin aynasında Balkan Savaşları ve İslâm” üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Balkan Savaşları, İslam

The Balkan Wars and Islam in the Mirror of Literary Works

Abstract

It is possible to encounter with some components which can be handled within the context of “Balkan Wars and Islam” in some written poems and stories related to the Balkan Wars (1912-1913) in Turkish literature. Within this framework, the reflection of some components such as that Muslims suffered from massacre in the Balkans among the Ottoman citizens, the view of the Balkan countries to this war with a crusade understanding, the point of view of Muslims to the war, the Islamic life and discourse during the war, the relations between Muslims and non-Muslims, the references to the religious acceptances in the encouragement of the soldiers to the campaign and many more components to literary works can be observed. Therefore this article focuses on “The Balkan Wars and Islam in the mirror of literary works” starting from some samples of poetry and stories which were published during the war.

Keywords: Literature, Balkan Wars, Islam

¹ Bu yazı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi tarafından 3-5 Kasım 2010 tarihinde Çanakkale’de yapılan “Uluslararası Balkanlar ve İslam: Karşılaşma - Dönüşüm - Kırılma - Devamlılık...” adlı sempozyumda sunulan ve basılmamış olan sözlü bildirin kısmen genişletilmiş halinden oluşmaktadır

² Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Çankırı-TÜRKİYE
E-posta: ocakir2000@gmail.com; ocakir@karatekin.edu.tr

Giriş

Yazıda asıl üzerinde duracağımız “şiir ve hikâye türündeki eserlere akseden yönüyle Balkan Savaşları ve İslâm” konusuna geçmeden önce, bir giriş mahiyetinde Balkan Savaşları ve bu savaşların “harp edebiyatı” bağlamında Türk edebiyatındaki akislerinden kısaca söz etmek istiyorum.

Bilindiği üzere “Balkan Savaşı, Osmanlı devleti ile Balkan devletleri arasında meydana gelen ve iki safhadan oluşan bir savaştır. Balkan Savaşları’nın ilk safhası 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ’ın Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmesiyle başlar. Birkaç gün sonra 13 Ekim 1912’de de Sırbistan ve Bulgaristan, Osmanlı’ya karşı savaş ilân eder. Ardından da Yunanistan; Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan’dan oluşan müttefiklere katılır.

Balkan Savaşı, doğu ve batı olmak üzere iki büyük cephede meydana gelmiştir. Osmanlı ordusu, doğu cephesinde Bulgaristan’la, batı cephesinde de diğer müttefik güçlerle savaşmış; ayrıca denizde de Yunanlılarla harp etmiştir.

Balkan Savaşı başladıktan kısa bir süre sonra, Osmanlı şark ordusu büyük bir sarsıntı yaşar ve 23 Ekim 1912’de kendisinden üç kat fazla olan Bulgar ordusuna yenilerek Çatalca’ya kadar çekilir. Garp ordusu ise 23-24 Ekim’de Komanova’da Sırlara yenildiği gibi, Tahsin Paşa da 35 000 kişilik ordusu ile Selanik’te Yunanlılara teslim olur.

Savaşın seyri 3 Şubat 1913’ten itibaren Osmanlı devleti açısından daha da kötüye gitmeye başlar. Yunanlılar, 6 Mart’ta Yanya’yı; Mehmed Şükrü Paşa’nın kahramanca savunmasına rağmen Bulgarlar, 26 Mart’ta Edirne’yi; Esad Toptanî Paşa’nın ihaneti üzerine Karadağlılar da, 23 Nisan’da İşkodra’yı işgal ederler.

Savaş, 30 Mayıs 1913’te Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında imzalanan bir antlaşma ile sonra erer. Bu antlaşmaya göre, Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırı olarak kabul edilir. Edirne, Trakya ve Dedeağaç Bulgaristan’a; Selanik, Güney Makedonya ve Girit Yunanistan’a; Kuzey ve Orta Makedonya Sırbistan’a; Silistre de Romanya’ya bırakılır.

Balkan Savaşı’nın ikinci safhası ise Osmanlı devletinden aldıkları toprakları kendi aralarında paylaşmayan müttefikler arasında meydana gelir. Bu savaşta; Karadağ, Yunanistan, Romanya ile birden savaşan

Bulgaristan'ın kuvvetsiz bıraktığı Edirne hiçbir mukavemetle karşılaşmadan 21 Temmuz'da Bulgarlardan geri alınır.³

Edirne'nin geri alınması buruk bir sevinç yaratıp teselli olsa da I. Balkan Savaşı'nda kaybedilen toprakların büyük bölümü bir daha geri alınamayacak ve Osmanlı devleti bu savaşların neticesinde adeta Rumeli'ye veda edecektir. Yahya Kemal bir şiirinde Balkanların kaybından duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirir:

Ölenler en sonu kurtuldular bu dağdağadan,
Ve göz kapaklarının ardında eski Vatan,
Bizim diyâr olarak kaldı tâ kıyâmete dek.⁴

Bu durum elbette Osmanlı Türk tarihi açısından son derece önemlidir. O sebeple Balkan Savaşları ile ilgili yerli veya yabancı yazarların, araştırmacıların kaleme aldığı birçok eser bulunmaktadır. Ancak Balkan Savaşı'nın bir de “harp edebiyatı” bağlamında üzerinde durulması gereken yönleri bulunmaktadır. Zira, Balkan Savaşları sadece tarih kitaplarına aksetmemiş çeşitli türlerde yazılmış edebî eserlere de konu olmuştur.

Bu noktada “harp edebiyatı” kavramını kısaca izah edecek olursak şunu söyleyebiliriz: Harp edebiyatı; herhangi bir harple ilgili harp öncesinde, harp sırasında ve harp sonrasında cephede veya cephe gerisinde yazılan, konusunu harpten ve harp halinden alan, kısaca harp atmosferinin duygu, düşünce ve hayallerinin dile getirildiği edebî eserlerden oluşmaktadır. Kavrama ilişkin tanımı biraz daha somutlaştırmak bakımından bir örnek vermek gerekirse, mesela harbin müşahidi olmayan veya harp sırasında yaşamamış bir edibin bugün Çanakkale ile ilgili yazdığı eser, harp edebiyatı olmayıp Çanakkale Muharebeleri'ni konu edinen tarihî roman, hikâye, tiyatro, şiir vb. sayılmak icap eder.

Bu hususa kısaca işaret ettikten sonra “harp edebiyatı” açısından Balkan Savaşları'na baktığımızda, başta harbin olduğu günlerde yazılan şiir ve hikâyeler olmak üzere Türk edebiyatında bu savaşla ilgili birçok eserin varlığı göze çarpar. Öyle ki nitelik ve nicelik açısından yeterli olmasa da Balkan Savaşı ile ilgili edebî eserler bir doktora tezine konu olacak kadar vardır; hatta bu konuda hazırlanmış bir doktora tezi de bulunmaktadır.⁵

³ Cevdet Küçük, “Balkan Savaşı”, İslam Ansiklopedisi., TDV Yay., C.5, İst., 1992, s. 243-245; Ömer Çakır, “Balkan Harbi'nin Türk Şiirindeki Akisleri”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:11, Sayı: 33, Güz 2007, s. 221-222.

⁴ Yahya Kemal, “1918”, Kendi Gök Kubbeimiz, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1992, s. 73.

⁵ Harun Duman, Balkan Savaşı Edebiyatımız, Marmara Ün. Sos. Bil. Enst., İst., 1991, 326s.; Kikap hali için bkz. Harun Duman, Balkanlara Veda, Duyap Yay., İst., 2005, 395s.

Balkan Savaşları ile ilgili yazılan edebî eserler içinde şiir ve hikâyelerin ayrı bir önemi vardır. Zira savaş sırasında aktüel hissiyatı en hızlı aksettirme imkânı gazete haberlerinin dışında bu türlerde kendini gösterir. Bir roman veya tiyatro eserine göre gazete ve dergilerde yayımlanma imkânı daha fazla olan şiir ve hikâyelerden savaş sırasında cephenin ve cephe gerisinin duygu ve düşüncelerini geniş bir yelpazede takip etmek mümkündür. Bu bağlamda Balkan Savaşları sırasında yazılan şiir ve hikâyelere bakıldığında türlü duygu ve düşüncelerin dile getirildiği görülmektedir. İşte biz, “bu metinlere akseden yönüyle Balkan Savaşları ve İslâm” konusuna eğilmeye çalıştık. Söz konusu türlere bu açıdan baktığımızda şu hususları tespit ettik.

Askeri Savaşa Teşvikte İslâmî Duyarlılığa Yapılan Vurgu

Bir savaş öncesinde ve savaş boyunca askerin savaşa teşvik edilmesinde harp edebiyatı önemli bir işlev görür. Savaş öncesinde ordu teknik açıdan harbe hazırlanırken psikolojik ve hissî bakımından da harp edebiyatı askeri savaşa hazırlar. Hatta bununla da kalmaz; radyonun, televizyonun olmadığı yıllarda savaş boyunca hem cephedeki askerin savaşa teşviki hem de cephe gerisinin moralinin kuvvetli tutulması noktasında harp edebiyatı propaganda işlevi de görür. Kısaca, savaş atmosferinde harp edebiyatı bugünkü terminolojiyle söyleyecek olursak psikolojik harekâtın en önemli unsurlarından biri olur. İşte bu bağlamda Balkan Savaşları sırasında ve sonraki yıllarda girdiğimiz birçok savaşta askerin hissiyatını harekete geçirici, onu savaşa teşvik edici harp edebiyatı metinlerinde İslâmî duyarlılığa yapılan vurgu dikkati çeker. Mesela, Balkan Savaşları sırasında Ali Ekrem’in “Orduya Hitap” adlı şu şiirinde bunu açıkça görmek mümkündür.

Mahv eylemek ister; bütün **İslâm’ı bitirmek**
Azmiyle gelir: Maksudı İstanbul’a girmek!
Ey **asker-i İslâm, ulu dinin** gidiyor arş!
Azminde **Muhammed** sana, **Allah** sana yoldaş.

İstanbul’a girmek... ne yaman kasdı **laînin**
Bulgar çarığı makber-i ecdâda mı bassın?
Yunan **haçını minber-i Eyyüb’e** mi assın?
Geçsin mi bütün yerlere **a’lâmı bu dinin?**

A'dâ yüzünü zeyl-i emânete mi silsin?
Pis çizmesini **safha-i âyâta** mı silsin?
Ey **asker-i İslâm**, ulu dinin gidiyor arş?
Azminde **Muhammed** sana, **Allah** sana yoldaş.⁶

Anlaşılabacağı üzere şiirde, Osmanlı askerleri bütün bir İslam dünyasını temsil eden İslam askerleri olarak tanımlanmaktadır. Şair, bu savaşta düşman güçlerin amacının bütün İslam'ı mahvetmek, bitirmek; bunun için de maksadının İstanbul'u ele geçirmek olduğunu belirtmektedir. O sebeple ulu din İslam'ın tehlikede olduğuna dikkat çeken şair, İslam askerlerinin bütün bunları göz önüne alarak savaşması gerektiğini belirtmekte, onları azimli olmaya davet etmekte ve bu yolda Allah'ın, Hz. Peygamber'in onlara yoldaş olduğunu vurgulamaktadır. Şayet İslam askerleri düşmanla savaşmazsa nelerin olabileceğini belirterek bazı ikazlarda bulunmaktadır. İhtimal dahilinde olanlar şunlardır: Düşman güçler Eyüb Camisinin şahsında camilerin minberine haçını asabilir, camilerin kubbelerindeki İslam'ın sembolü olan alemleri yere batırabilir; düşman askerleri Kur'an sayfalarına ve mukaddes emanetlere saygısızlık yapabilir. Kısaca, İslam'ı tehlikede gören şair, askerlere düşman üzerine yürümek üzere "arş" der.

Balkanlarda Osmanlı Askerinin "Son Boru"su yahut Bilal-i Habeşî'nin "Son Ezan"ı

İslâm tarihinde ezanı ilk ve en güzel okuyan kişi olarak Bilal-i Habeşî kabul edilir. Öyle ki Hz. Peygamber'in bazen 'Bilal, ezan oku da içimize bir su serp' dediği söylenmektedir. İşte bu sahabe Hz. Peygamber vefat ettikten sonra onun yokluğuna çok üzüldü; adeta Medine'de duramaz ve uzaklara gider. Ancak bir gün Şam'da iken rüyasında Hz. Peygamberi görür. Rivayete göre Hz. Peygamber, Bilal'e "Beni ziyâret etmeyecek misin" der. Bunun üzerine Medine'ye geri gelen Bilal-i Habeşî, Hazreti Hasan ve Hüseyin'in boynuna dolan[arak]. "Ne olur ya Bilal, ne olur bir kere daha oku ezanı" isteği üzerine Mescid-i Nebevî'de ezan okur. Ezanı duyan Medineliler, Hz. Peygamber geri döndü zannıyla mescide koşarlar. Bilal ise, ezanı okurken sıra Hz. Muhammed'in isminin geçtiği "Eşhedü enne Muhammeden Rasullah"a gelince bu kısmı bir kez okur, ikincisini okuyamaz; adeta boğazı düğümlenir.⁷ İşte bu ezan Bilal-i Habeşî'nin okuduğu son ezan olarak kabul edilir. İslâm tarihine ilişkin bu anekdot Osmanlı askeri Balkanlardan çekilirken, Rabbani Fehmi isimli bir yazara "Son Boru" hikâyesi için ilham kaynağı olacaktır.

⁶ Ali Ekrem, "Orduya Hitap", Tanin, Nu.1500, 3 Şubat/16 Şubat 1913'ten nakleden İsmail Parlatır, Ali Ekrem Bolayır, Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1987, s. 126-127. (Şiirdeki bazı kelimeler tarafımızdan koyulaştırılmıştır. Ö. Çakır)

⁷ <http://www.dunyabizim.com/>, 29 Ekim 2010; <http://www.ilahi.org/index.php>, 29 Ekim 2010

Osmanlı askeri bugünkü Bulgaristan sınırları içinde kalan Vidin'den ayrılınca bölgede yaşayanları derin bir üzüntü kaplar. Zira onlar sadece korumasız değil aynı zamanda kendileri için "saadetin sesi", "Osmanlılığın sesi" olarak gördükleri Osmanlı askerini abdest almaya çağıran boru sesinden de mahrum kalırlar. Aradan yaklaşık bir yıl geçtikten sonra, bir gün sabah vakti Vidin kalesinin eteklerinde aynı boru sesi yankılanır. Bu sese aşına olan halk Osmanlı askeri mi geldi diye birbirine sorar. Kısa sürede durum anlaşılır. Boruyu çalanlar Osmanlı askerleridir; ancak kalıcı olarak değil Vidin kalesindeki topları söküp götürmek üzere gelmişlerdir. Dolayısıyla halkın sevinci adeta kursağında kalır. Hikâyede Vidinlilerin kısa süren sevinci Medinelilerin sevincine, Osmanlı askerinin "son boru" sesi de Bilâl-i Habeşî'nin okuduğu "son ezan"a benzetilerek şöyle denilmektedir:

"İslâm, bin iki yüz sene evvel bugünkü teessürün yaşlarını dökmüştü. Bugün Vidin İslâm'ın bin iki yüz sene evvelde bir gününü yaşadı. Bu boru, Vidin kalesi dibinden yükselen Osmanlıların son borusu Hazret-i Bilal'in Medine'deki son ezanına, o ikmâl etmeğe tahammül edemediği, Muhammed diye boğulup kaldığı son ezana benziyor. Nasıl onun ilk tekbiri...(...) ... Onun ilk tekbiriyle Medine sokaklarında nasıl bir vâveylâ ve figân kopmuştu, nasıl cenâb-ı Bilâl'in o tekbiri Medine'yi asr-ı saâdetten bir dakika-i saâdetle yaşatmıştı, bütün halk, kadınlar, çocuklar sokaklara uğramışlar, Muhammed diye çağırışmışlardı. Bu boru çalındığı vakit de öyle oldu. Bilâl'in son ezanıyla Medine halkı Hazret-i Muhammed tekrar teşrif-i kâinat eyledi sanmışlardı. Bu son boru ile Vidinliler Osmanlı askeri geldi, Tuna tekrar Osmanlı Devleti'nin oldu diye bir dakika sevindiler; fakat yalnız bir dakika sevindiler..."

Karşımızdaki camiden yüksek sesle yatsı ezanı okunuyordu. Babam namaza gitmek üzere ayağa kalktı. –Ben de ayaklandım. Kapıdan çıkarken önümde durdu. Şimdi –Bu boru Bilâl'in son ezanına da benzemiyor diye ilâve ediyordu. – Hazret-i Muhammed öldüyse Medinelilere büyük dini kalmıştı. Cenâb-ı Bilâl ondan sonra ezan okuyamadıysa Habeş'in Kureys'in diğer bir evlâdı onun makamında ilâyı Kelimetullah ederdi. Fakat bu boruya bu Vidin'in yarın yıkılacak kalesi üzerine Hanya'nın Konya'nın bir oğlu sancağı dikemeyecek, altında borusunu müftehir, mağrur öttüremeyecek, hiç öttüremeyecek..."⁸

Anlaşılabacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin Balkan coğrafyasındaki varlığı bir bakıma Asr-ı Saadet günleri gibi telakki edilmektedir. Burada benzetme belki mübalağa gibi gelebilir. Ancak Osmanlı Devletinin Balkanlardan çekildiği günlerden beri söz konusu coğrafyada tam bir huzurun sağlanamaması oldukça dikkat çekicidir. Bunun en önemli göstergesi son

⁸ Nesîme Ceyhan, Balkan Savaşı Hikâyeleri, Selis Yay., İst., 2006, s. 38-39.

yıllardaki Bosna olaylarıdır. Öte yandan, söz konusu coğrafyada yaşayan Osmanlı bakiyesinin hâlâ aynı özelele günümüz Türk insanına duyduğu saygı, sevgi ve hasret ise oldukça manidar olsa gerektir.

Balkan Yenilgisi ve İslâm

I. Balkan Savaşı'nda, Osmanlı ordusu, büyük bir hezimete uğrar. Yanya, Edirne, Selanik gibi yüzyıllardır Osmanlı idaresindeki şehirler bir bir düşman askerlerinin eline geçer. Öyle ki, Tahsin Paşa hiç savaşımadan Selanik'i Yunanlılara teslim eder. Aralarına siyasî tefrika girmiş olan Osmanlı subayları, orduyu iyi sevk ve idare edemediği gibi askerlerde de güçlü bir savaşıma isteğinin olmadığı, yer yer askerden kaçmaların olduğu görülür. Balkan Savaşı'nda Türk ordusunun yaşadığı "bozgun"a, gazeteci sıfatıyla cephede bulunan Aka Gündüz yerinde şahit olacaktır. Aka Gündüz, harbe dair gözlemlerini Tanin gazetesinde mektuplar hâlinde⁹ okurlarla paylaşmanın dışında aynı gazetede yayımladığı bazı hikâyelerinde de bu savaşı konu edinir.

Aka Gündüz, "Piç" adlı hikâyesinde bu sıfatı savaştan kaçan bir asker için babasının ağzından söyletir. "Hayır sen Müslüman değilsin. Müslüman'ın imanı vardır, imanı olan düşmana yüz çevirmez" diyen baba cephe gerisinin hissiyatını yansıtır. Bu noktada, kaçan askerlerin artık Müslüman olarak görülmemesi "imansız" olarak nitelendirilmesi dikkati çeker. Hikâyede bir babanın ağzından söylenen şu sözler Aka Gündüz'ün öfkesine de tercüman olur gibidir:

"Eyvâh! Şimdi sana kaçak, bana kaçak babası diyecekler ha?

Ben artık ne hastanelere gidebilirim, ne âlemin yüzüne çıkabilirim. Beni dağlı, Sırp, Moskof kahretmediği hâlde, sen, kâfir evlat! Sen perişan ettin!

Vicdanında imandan, kanında benden bir zerre yok muydu? Bu hâline Bulgarlar acıyacak, seni bir Yunan gazetesi yazacak! Karadağ dilinde destan mı olacaksın?

Hayır sen Müslüman değilsin. Müslüman'ın imânı vardır, imânı olan düşmana yüz çevirmez.

Hayır sen Türk de değilsin. Türk'ün vicdanı vardır; vicdanı olan düşmandan çekinmez.

Hele benim kanımdan, hele o, bu ihtiyarlığında bile yanıp tutuşan kanından hiç değilsin. Benim kanım Müslüman kanı, Türk kanı, Oğuz kanıdır.

⁹ Aka Gündüz "Darü'l-Harbden Mektuplar", Tanin, Nu.1521-1525, 24 -28 Şubat 1913.

O hâlde, o hâlde...

Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! Beni bu yaşta on sene evvel vefat eden karımdan şüphelendirme! Harbe giderken bana yarımı sarmak için sırmalı çevre işleyen karım bu günahı işleme! İşlemedi! Etinde, kemiğinde, kanında yoksa, ruhunda var kahpe oğlan!.. Ruhen, piçsin!”¹⁰

Görüldüğü gibi Aka Gündüz, Balkan Savaşları sırasında kimi askerlerdeki dinî ve millî hislerin zayıflığını ağır bir şekilde eleştirir. Çünkü yenilgide bu ruhî çürümüşlüğü etkisi olduğu kanaatindedir.

Balkan yenilgisi çok yönlü bir eleştiri ve sorgulamayı da beraberinde getirmiştir. Bu noktada yenilgi bağlamında eleştirinin İslâmî kabuller üzerinden de yapılması dikkati çeker. Zira, “bozgun”un veya içine düşülen durumun sebeplerinden biri olarak cehâlet ve yanlış tevekkül anlayışı gösterilir ki, bu da genel anlamda İslâm’la ilişkili olarak ele alınır. Bir hikâyede Rumeli’nin kaybı “cehaletin kurbanı ol”maya¹¹ bağlanırken Ömer Seyfettin, hikâye kişinin ağzından eleştiri oklarını çalışmak yerine kurtuluş ümidi olarak “Mehdî”nin gelişini bekleyenlere yöneltir.

Ömer Seyfettin, 1914 yılında yayımladığı “Mehdî” hikâyesinde genelde İslâm dünyasının özelde de Osmanlı devletinin içinde bulunduğu vaziyete ilişkin önce şöyle bir durum tespiti yapar:

“Yüz milyonlarca Müslüman ve bizim milletimiz olan elli milyon Türk hâlâ on üç, on dört asır evvelki hurafeler ve efsanelerle çırpınıyor. Rusya’daki Türkler, Bosna Hersek, Rumeli, Hive, Buhara, Acemistan, Türkistan, Afganistan, Belucistan, Hindistan, Mısır, Trablus, Sudan, Tunus, Cezayir, Fas, Sahra-yı Kebir, Zengibar, Cava, Somali, Sumatra... Daha sayayım mı? Hâsılı bütün İslâmlık bugün inkişaf etmiş, kuvvetlenmiş, ilerlemiş Hristiyan milletlerinin boyunduruğu altında... Yalnız bizim Türkiye’nin yalancıkdan bir istiklâlî var. Ama ne istiklâl!... Gümrüklerine on para zam edemez. Düşmanlarıyla rahat bir muahede yapamaz. Payitahttaki Hristiyan mekteplerinin içine giremez. Hâsılı İslâm tarihinde okuduğumuz yüz şu kadar İslâm hükûmetinin mahvına sebep olan âmiller hâlâ Türkiye’de duruyor.”¹²

İşte Ömer Seyfettin bu amillerden biri olarak “inkışaf etmek, kuvvetlenmek, ilerlemek” kısaca çalışmak yerine kurtuluş ümidi olarak

¹⁰ Aka Gündüz, “Piç”, Tanin, Nu.1514, 14 Şubat 1913’ten nakleden Nesîme Ceyhan, a.g.e., s. 103.

¹¹ Behrever, “Bugünkü Emelim”, Rûbab, Nu.58, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913, s. 240-241’den nakleden Nesîme Ceyhan, age., s.120.

¹² Ömer Seyfeddin, “Mehdî”, Türk Yurdu, C.5, Sayı: 12(60), 20 Şubat 1330/3 Mart 1914, s. 1201-1208’den nakleden Nesîme Ceyhan, age., s. 209.

halktaki “Mehdî” beklentisi inancını eleştirerek yine hikâye kişinin ağzından şunları söyler:

“Bu mehdi kimdir? Biliyor musunuz evlatlar? Kaybolan on ikinci imam! Bütün Müslümanlar onun gelmesini bekliyorlar... Bu şüphesiz bir hayal. Bu hayalin nereden ve nasıl tesirle çıktığını size söyleyeyim: İslâmlık bir mefkûredir. Öyle âli, metin, yüksek bir mefkûre ki taarruzî... Her Müslüman, İslâm olmayan memleketleri almak, oralarını hep Müslüman yapmak emelini besler. Zaman fitneler ve nifaklar arasında geçmiş. İslâm hükümetleri birer birer inkıraz bulmuş. İslâmlar esir düşmüşler. Fakat her esir Müslümanda İslâmlık mefkûresi şursuz bir an’ane, bir ümit, bir emel bırakmış. Esirliğin ağır ve ateşli zincirleri altında inleyen her Müslüman bir halâs, bir necat gününden ümidini kesmemiş. Ve bu ümidinin fiile çıkarılmasını tekrar bir gün meydana çıkaracak olan on ikinci imama, Mehdi’ye atfetmiş. Bu Mehdi İslâm selikasının şursuz bir emniyetle beklediği halâsçı, hâdîdir. Acaba hakikaten böyle bir halâsçı çıkıp bütün Müslümanları esaretten, zulüm ve îtisaftan kurtaracak mı? Bütün İslâm diyarlarında, Rumeli’nin, Asya’nın, Bulgaristan’ın, Hindistan’ın köylerinde Afrika’nın bâdiyelerinde Müslümanlar hep bir halâsçıyı, bir Mehdi’yi beklerler. Mehdi’ye ait bir çok masallar, hikâyeler vardır.”¹³

Kur’an-ı Kerim’in insanlara çalışmayı tavsiye etmesine rağmen Müslümanların bu emri tam olarak yerine getirmemeleri, hatta aksine tembellik ve kimi zaman hurafelere yönelmeleri İslam coğrafyasındaki en büyük sorunlardan biri olagelmıştır. Oysa Batı dünyası çalışmaya adeta bir din gibi inanmış ve bu çalışmanın karşılığını da görmüştür. Söz konusu hikâyeler aracılığıyla Balkan yenilgisi vesilesiyle dönemin aydınları kimi Müslümanların cehalet, tembellik ve yanlış tevekkül içinde olduklarını belirtmekte ve İslam’a ters olan bu durumdan kurtulmak gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla onlara göre, Balkan hezimetinin sebeplerinden biri de Müslümanların cehalet ve tembellik içinde bulunmalarıdır.

Balkan Savaşı’ndan Bosna Savaşına Değişmeyen Hedef: Câmi ve Müslümanlar

Balkan Savaşları’nın temel nedeni, sadece Müslümanların Rumeli topraklarından Anadolu’ya sürülmesi ve Balkanlarda Müslüman nüfusuna son verilmesi değildir. Eğer öyle olsaydı II. Balkan Savaşı’nda Hıristiyan olan Bulgaristan, Yunanistan gibi ülkeler kendi aralarında savaşmazlardı. Oysa I. Balkan Savaşı’nda Osmanlıdan alınan toprakların paylaşımındaki anlaşmazlık Hıristiyan milletlerin birbirleri ile savaşmalarını beraberinde getirmiştir. Bununla beraber I. Balkan Savaşı’nda Yunanistan, Sırbistan,

¹³ Nesîme Ceyhan, age., s. 211.

Karadağ ve Bulgaristan'ın Osmanlı devletine saldırması ve savaş sırasında Müslümanlara yapılan zulümler bir haçlı zihniyetini çağrıştırmaktadır. Zira, savaş sırasında Müslümanlara dönük yapılan katliamlar savaş hukuku gözetilmeksizin bir soykırım anlayışı ile hareket edildiğini göstermektedir. İşte bu durum da çeşitli hikâyelere konu olmuş ve düşman askerlerinin Müslümanları katledişi anlatılmıştır. Bunlardan birinde olaylar “Bir Yunan Zâbitinin defter-i hatıratından” şeklinde verilir ki okur üzerinde gerçeklik izlenimini kuvvetlendirmek için böyle bir teknik kullanıldığı düşünülebilir. Bir hikâyenin kurmaca dünyasında da ifade edilse şu tasvir Balkanlarda yapılanlardan sadece bir kesit olsa gerektir.

“Gece herkes yatsı namazında iken verdiğim işaret üzerine zemin, sema alevler içinde kaldı. Müthiş bir tarraka hevl-engiz bir iştiâl dağları sarstı mı, kâinat tutuşmuş gibi her taraf yangın içinde kaldı. (...) etrafa baş, kol, bacak, gövde tufanları, kan serpintileri yağıyordu.

Camiler karmakarışık oldu. İmamlar namazı, ibadeti unutarak can havliyle dışarıya fırlayınca herkes birbirini ite kaka, çiğneye çiğneye kapiya, pencereye hücum etti. Bu izdiham arasında süngülerimiz güzel iş gördü. Hemen bir şayia çıkardık. Konsoloshânelerin muhafazasına takımlarla asker yolladık, Türklerin katliam ettiklerini, Yunan askerine bağteten hücum eylediklerini işâa ettik. Muhabirler korkularından çıkamaz oldu.

Dört beş saat bu güzel fırsattan istifade ederek toplu bir halde bulunan Türklerin üzerine arslan gibi atıldık. Kendilerini kurtarabilenler büyücek bir camiye iltica ederek kapıları kapamış, mandalları sürmüşlerdi. Camiin dört tarafına gaz yağın dökerek ateşle bence ikinci bir eğlenceye tesadüf ettik. Kapılardan çıkanlar derhal süngüleniyordu. Türkler bağıra bağıra kâh pencerelerin demirlerini kırmağa çabalayarak, kâh çılgın bir halde akıllarını kaybettiklerinden duvarları yıkmağa teşebbüs ederek bizi iyice güldürdüler. Gece her taraf karanlık... Camiin içerisi tutuştuğu zaman, alevler uzun ve çatal dillerini pencereden dışarıya çıkararak duvarların haricini yalarken bu kırmızı alevler içinde siyah bir başın fırıldak gibi nasıl döndüğünü, kadınların saçlarından tutuşunca pervane gibi nasıl dans ettiğini görmeli? Hele Türklerin vücudu tutuştuktan sonra şenliklerde yakılan mehtap ziyaları gibi mavi mavi alevler neşrediyor, sonra mısır kızartırken hâsıl olan çıtırtılardan daha müthiş sadâlar çıkıyor.

Ayyuka kadar yükselen feryadlar, giryeler, ağlaşmalar büsbütün zevkâver bir mûsiki-i zafer teşkil ediyor.”¹⁴

¹⁴ Müstensihi Gazzeli Cemal, “Kanlı Sahifeler –Bir Yunanlı Zâbitin Defter-i Hatıratından-”, Tercüman-ı Hakikat, Nu.11677-11678, 29 Eylül 1329/12 Temmuz 1913, s.3'ten nakleden Nesîme Ceyhan, age., s. 163.

Savaş Sırasında Gayrimüslimlere Karşı Ekonomik Tepki

Balkan Savaşlarında Hıristiyanların Müslümanlara karşı yapmış oldukları katliamlar İstanbul'da bulunan Hıristiyanlara karşı bir tepkiye de sebep olur. Ancak bu tepkinin aynı şekilde karşılık bulması biçiminde olmayıp ekonomik bir boykota dönüşmesi dikkati çeker. Bazı eserlere konu olduğu üzere özellikle Balkanlar'da Müslümanlara katliam yapanlarla ilişki içinde oldukları düşünülen Hıristiyan esnafa karşı bir boykot düşüncesi gelişir. Doğal olarak bu tür eserler, bir yandan oluşan tepkiyi yansıtır diğer yandan da Müslüman esnaftan alışveriş yapılmasını hedefler. İşte bu bağlamda "Selanikli Ayşe Hanım" adlı hikâyede Ayşe Hanım, Yunan askerlerinin Selanik'e girdiğinde onlara yardım eden Nikolaki adlı birinin İstanbul'daki kardeşinden alışveriş yapan Osmanlı hanımlarına şöyle seslenir:

"İşte kardeşçiklerim, siz böyle kanlı katil bir herifin kardeşinden mal alıyorsunuz. Bu paraların nereye gittiğini bilmiyorsunuz. Hep işte benim ve sizin gibi Müslüman ve Türk hanımlarının alın teri döken kocalarımızdan alıp bu hınzır heriflere döktüğümüz paralarla Averoflar, toplar, tüfekler alındı. Analarımız, babalarımız, evlatlarımız hep bizim paralarımızla alınan toplarla, tüfeklerle şehid edildi. Averof Zırhlısını Yanyalı bir Rum'un verdiği para ile aldılar. O ölenler, kancıkça şehid edilenler sizin kardeşleriniz değil mi? Yüreğiniz bu heriflere alışverişe nasıl razı oluyor? Sizde Müslüman kalbi Türk yüreği yok mu?"

Hanımlar çoktan peçelerini indirmişler, hâlâ ellerinde tuttıkları kumaşları çıplak başının yüzüne atarak ayağa kalkmışlardı. Ağlar sesleriyle Ayşe Hanım'a: "Hakkın var hemşireciğim; ne söylesen hakkın var. Biz düşmanlarımızdan da aşağı bir dereceye düştük. Bundan sonra bir daha tövbe, Allah bir hakkı için buralara ayak bile atmamız", diyerek arabalarına koşmuşlardı."¹⁵

Hıristiyanların Müslümanlara Karşı Sadakatsizliği

Balkan Savaşları sırasında başta İstanbul olmak üzere, Müslümanların Hıristiyanlara, özellikle Rumlara bakışına da etkili olan, bir hikâyede dile getirildiği üzere, cevabı aranan şu soru vardır: "Sultan Fatih Hazretleri İstanbul'a girdikleri vakit Rumlara birtakım imtiyâzât bahşetmişlerdi. Onlara her türlü icraat ve âyinât-ı diniyyelerinde serbest bulduklarını neşr ve i'lân

¹⁵ Maraşlıoğlu, "Selanikli Ayşe Hanım", Halka Doğru, Nu.32, 4 Teşrin-i sâni 1329/18 Kasım 1913, s. 248-251'den nakleden Nesîme Ceyhan, age., s.206.

buyurmuşlardı. O halde niçin anâsır-ı gayr-ı Müslime arasında hâlâ hissiyât-ı menfure besleyenler var.”¹⁶

İşte “Bir Sual Bir Ukde” isimli bir hikâyede bu sorunun cevabı aranır; konu karşılıklı konuşmalarla tartışılır, eserin sonunda şu cevaba ulaşılır:

“... Anâsır-ı gayrı müslimenin yegâne hissiyâtı menfurelerine sebep hiçbir şey için değil, yalnız İslâm ve Türk olduğumuz içindi.

Onların asır-dîde soğuklukları, sadakatsizlikleri yaşadıkları toprağın bir İslâm, bir Türk idaresi altında bulunması idi. Çünkü onlar bizi yabancı, fazla addediyorlar ve bu sebeptir ki senelerce üzerimize Avrupa'nın sîne-i kakhârından çıkan ehl-i saliblerle bizleri boğmak, ezmek, kemirmek ve yutmak için uğraşmışlardı. Her şeye hürmet ve muhabbet besleyebilirlerdi; fakat bize zahiri gösterilen bir muhabbetin veche-i hakikisi cehennemden ateşinden daha müthiş, daha korkunç, zehirlerinin tesirinden daha muhrib, daha mu'lim idi.”¹⁷

Bu cümleler harp atmosferinin hissiyatıyla söylenmiş gibi görülebilir; ancak sonraki yıllarda, Osmanlı devleti bütün var gücü ile Çanakkale'de düşmanla mücadele ederken Ermeni çetelerinin Osmanlı coğrafyasının değişik yerlerinde “arkadan vurma” eylemine girişmeleri endişeleri haklı çıkaracak mahiyettedir. İstisnalar dışarıda tutulursa Osmanlı devletinde yaşayan bazı gayrimüslimlerin devlete sadakat noktasında özellikle devletin zayıf zamanlarında iyi bir sadakat imtihanı verdikleri söylenemez.

Sonuç Yerine

İncelediğimiz eserler çerçevesinde beş altı maddede topladığımız hususlar göstermektedir ki, savaş sırasında “Balkan Savaşları ve İslâm” bağlamında bir takım duygu ve düşünceler oluşmuş; bunlar da çeşitli türlerdeki edebî eserlere aksetmiştir. Balkan Savaşları, Müslümanların Avrupa'dan tekrar Anadolu'ya gönderilme projesinin bir parçası olması hasebiyle Osmanlı aydını, askerleri savaşa teşvikte millî duyarlılığın yanında İslâmî olana da vurgu yapar. Aslında bu durum Haçlı Savaşlarından beri var olan bir mücadelenin devamı niteliğindedir. Balkan yenilgisi, Kosova Zaferinin Sırlar açısından cevabı gibidir. Yeni bir Kosova Zaferi kazanması beklenen Osmanlı ordusu, bu savaşta büyük bir hezimete uğramış ve Balkanlara “son boru” seslerini bırakarak “veda” etmiştir. Bu hazin tablonun tasviri sırasında İslâm tarihinden bir anekdotun hatırlanması olan bitene İslâmî bir pencereden bakıldığını göstermektedir.

¹⁶ M(im) Ekrem, “Bir Sual Bir Ukde”, Kemâlât, Nu:2, 14 Teşrîn-i sâni 1329/27 Kânûn-ı evvel 1913, s. 20-23'ten nakleden Nesîme Ceyhan, age., s.181.

¹⁷ Nesîme Ceyhan, age., s. 185-186.

Yenilgi ve Rumeli'ye veda edilmesi beraberinde bir özeleştiriyi de getirir ki, onda da uzun yıllar cehalet içinde olmanın, çalışmak yerine Mehdî beklemek gibi kabullerin eleştirisi yapılır. Balkan Savaşları özeleştirinin yanında Hıristiyanlara dönük de bir tepkinin ve boykotun doğmasına sebep olur. Ekonomik boykotta İttihat Terakki'nin “yerli zengin” oluşturma projesinin tesiri var mıdır bilinmez. Bize göre tepkinin temelinde Osmanlı insanı Fatih'in İstanbul'u fethinde gösterdiği hoşgörüyü bir vakitler fethettiği toprakları bir bir geri verirken Hıristiyanlardan bekler; ama bu nafiye bir bekleyiştir. Zira, Balkan Savaşları olsun, ondan önce veya günümüze kadar uzanan bir çizgide Balkanlarda Müslümanların gördüğü muamelenin adı soykırıma kadar uzanan bir genişliktedir. Bosna Savaşında değişmeyen hedefin camiler ve Müslümanlar olması, Avrupa'da geçmişten günümüze Balkanlarda yaşayan Müslümanlara bakışta fazla bir değişikliğin olmadığını göstermektedir.

Balkan Savaşları'nda Cenab Şahabeddin'in ifadesiyle “Geri Türk, sana Avrupa'da yer yok!... diyen”ler bunu kısmen başarmış; Millî Mücadele öncesinde ise “Öteye Türk, sana Asya'da yer yok!... demek iste”mişlerdir.¹⁸ Son yıllarda yaşadıklarımız göstermektedir ki, Avrupa bu isteğinden pek de vazgeçmiş görünmemektedir. Tarih, ancak ders alındığında tekerrür etmez. Edebiyat ise tarihin belgelerle anlattığını duygu yüklü mısralarla ifade etmeye çalışır. Yazıyı, Rıza Tevfik'in bir dördlüğü ile bitirmek istiyorum:

Hey Rıza, dökülen bu kan bizimdi..
Düşmana kul olan cânân bizimdi,
Rumeli!.. O nazlı vatan bizimdi
“Biz benimsemedik el aldı gitti.”¹⁹

¹⁸ Cenab Şahabeddin, “Medeniyet-i Kâzibeye Karşı”, Nesr-i Harb - Nesr-i Sulh ve Tiryâki Sözlür, Kanaat Mat., İst., 1334, s. 89.

¹⁹ Rıza Tevfik Bölükbaşı, “Rumeli İçin”, Serâb-ı Ömrüm ve Diğer Şiirleri, (Haz. Abdullah Uçman), Kitabevi Yay., İst., 2005, s. 70; Abdullah Uçman, Rıza Tevfik, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1986, s. 68-69.

KAYNAKLAR

- Aka Gündüz “Darü'l-Harbden Mektuplar”, Tanin, Nu.1521-1525, 24-28 Şubat 1913.
- Aka Gündüz, “Piç”, Tanin, Nu.1514, 14 Şubat 1913.
- Ali Ekrem, “Orduya Hitap”, Tanin, Nu.1500, 3 Şubat/16 Şubat 1913.
- Behrever, “Bugünkü Emelim”, Rübab, Nu.58, 2 Mayıs 1329/15 Mayıs 1913.
- Bölükbaşı, Rıza Tevfik, “Rumeli İçin”, Serâb-ı Ömrüm ve Diğer Şiirleri, (Haz. Abdullah Uçman), Kitabevi Yay., İst., 2005.
- Cenab Şahabeddin, “Medeniyet-i Kâzibeye Karşı”, Nesr-i Harb - Nesr-i Sulh ve Tiryâki Sözler, Kanaat Mat., İst., 1334.
- Ceyhan, Nesîme, Balkan Savaşı Hikâyeleri, Selis Yay., İst., 2006.
- Çakır, Ömer, “Balkan Harbi'nin Türk Şiirindeki Akisleri”, EKEV Akademi Dergisi, Yıl:11, Sayı: 33, Güz 2007.
- Duman, Harun, Balkan Savaşı Edebiyatımız, Marmara Ün. Sos. Bil. Enst., İst., 1991.
- Duman, Harun, Balkanlara Veda, Duyap Yay., İst., 2005, 395s.
- Gazzeli Cemal, “Kanlı Sahifeler –Bir Yunanlı Zâbitin Defter-i Hatıratından-”, Tercüman-ı Hakikat, Nu.11677-11678, 29 Eylül 1329/12 Temmuz 1913.
- <http://www.dunyabizim.com/>, 29 Ekim 2010.
- <http://www.ilahi.org/index.php>, 29 Ekim 2010.
- Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, İslam Ansiklopedisi, TDV Yay., C.5, İst., 1992.
- M(im) Ekrem, “Bir Sual Bir Ukde”, Kemâlât, Nu:2, 14 Teşrîn-i sâni 1329/27 Kânûn-ı evvel 1913.
- Maraşlıoğlu, “Selanikli Ayşe Hanım”, Halka Doğru, Nu.32, 4 Teşrîn-i sâni 1329/18 Kasım 1913.
- Ömer Seyfeddin, “Mehdi”, Türk Yurdu, C.5, Sayı: 12(60), 20 Şubat 1330/3 Mart 1914.
- Parlatır, İsmail, Ali Ekrem Bolayır, Kültür Bakanlığı Yay., İst., 1987.
- Uçman, Abdullah, Rıza Tevfik, Kültür Bakanlığı Yay., Ank., 1986.
- Yahya Kemal, “1918”, Kendi Gök Kubbemiz, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İst., 1992.